

Vahdet-i Vücûd
(Ali Mehâimî Özelinde)

Yazar
Necdet Ayhan

ISBN: 978-625-7305-56-3

1. Baskı
Ocak, 2022 / Ankara

Yayın Sertifika No
46683

Matbaa Sertifika No
46682

Grafiker®
Yayınları
Yayın No: 422
Web: grafikeryayin.com

**Kapak, Sayfa Tasarımı,
Baskı ve Cilt**

Grafiker®
Grafik-Ofset Matbaacılık Reklamcılık
Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti.
Oğuzlar Mahallesi
1396. Cadde No: 6/A
06520 Balgat-ANKARA
Tel : 0 312. 284 16 39 Pbx
Faks : 0 312. 284 37 27
E-mail : grafikergrafiker.com.tr
Web : grafikergrafiker.com.tr

Kitabın hukuksal ve bilimsel sorumluluğu yazarına aittir.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	11
KISALTMALAR.....	17

GİRİŞ

ARAŞTIRMANIN AMACI VE KAYNAK DEĞERLENDİRMESİ

1. ARAŞTIRMANIN AMACI.....	19
2. ARAŞTIRMA KAYNAKLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ.....	22

BİRİNCİ BÖLÜM ORTA ÇAĞ'DA HİNDİSTAN

1. SİYASİ DURUM.....	37
2. SOSYAL DURUM.....	47
3. İLMİ DURUM.....	48
4. DİNİ DURUM.....	50
4.1. Tasavvufî Durum.....	53
4.1.1. Hindistan'a Seyahat Eden İlk Sufiler.....	55
4.1.2. Hindistan'da İlk Tarikatlar.....	57
4.1.2.1. Çiştîyye Tarikatı.....	59
4.1.2.2. Sühreverdiyye-i Bahâiyye Tarikatı.....	63
4.1.2.3. Sühreverdiyye-i Buhâiyye Tarikatı.....	64
4.1.2.4. Celâliyye Tarikatı.....	65
4.1.2.5. Kübreviyye-i Firdevsiyye Tarikatı.....	65
4.1.2.6. Aleviyye-i Ayderûsiyye Tarikatı.....	68
4.1.2.7. Şüttâriyye Tarikatı.....	77
4.1.2.8. Nimetullahiyye Tarikatı.....	78
4.1.2.9. Kâdiriyye Tarikatı.....	79
4.1.2.10. Nakşbendiyye Tarikatı.....	79
4.1.2.11. Medâriyye Tarikatı.....	80
4.1.2.12. Kâzerûniyye Tarikatı.....	81
4.1.2.13. Kalenderîler ve Haydarîler.....	82
4.1.2.14. Rifâiyye Tarikatı.....	85

İKİNCİ BÖLÜM
VAHDET-İ VÜCÛDU HİNDİSTANDA İLK YAYAN
MUTASAVVIFLARDAN

ALİ B. AHMED MEHÂİMÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

1. İSMİ, KÜNYESİ VE TAKMA ADI.....	87
2. AİLESİ VE SOYU.....	88
3. DOĞUMU VE DOĞUM YERİ.....	90
4. ÇOCUKLUĞU VE TAHSİL HAYATI.....	93
5. KADILIĞI.....	95
6. İLMİ ŞAHSİYETİ.....	96
6.1. Felsefeye Yaklaşımı.....	102
6.2. Edebî Yönü.....	106
6.3. Eserlerini Yazarken Etkilendiği Kaynaklar.....	107
6.3.1. İslam Tasavvufuna Hint Mistisizminin Etkisi	
Konulu İddialar.....	118
6.3.1.1. Hint Tesiri İddialarının Tarihçesi ve	
İlk Savunucuları.....	121
6.3.1.2. Hint Tesiri İddialarına Sebebiyet Veren	
Bazı Tarihi Olaylar.....	123
6.3.1.3. İslam ve Hint Kültürünün Etkileşim Boyutu.....	126
6.3.1.4. Hint Tesirine Örnek Verilen Şakîk-i Belhî	
Menkıbesi.....	126
6.3.1.5. İbrahim b. Edhem'i Buda'nın Hayatına	
Benzetme.....	131
6.3.1.6. Bâyezîd-i Bistâmî'nin Zikrini, Yogaya	
Benzetme.....	132
6.3.1.7. Tasavvuftaki Fenâ Hâlini Nirvana'ya	
Benzetme.....	139
6.3.1.8. Kalenderî Dervişleri Budist Rahiplere	
Benzetme.....	141
6.3.1.9. Bîrûnî'nin Bazı Görüşlerinin Hint Tesirine	
Delil Gösterilmesi.....	147
7. TASAVVUFİ ŞAHSİYETİ.....	151
7.1. Üveysiliği.....	155
7.2. Tarikatı ve Mürşidi.....	174
7.3. Ekberiyeye Temsilciliği.....	182
7.3.1. Ekberiyeye'nin Mahiyeti.....	182

7.3.2. Ali Mehâimî'nin Ekberi Gelenekteki Yeri.....	185
7.3.3. Vahdet-i Vücûd Savunuculuğu.....	187
7.3.4. Vahdet-i Vücûda Ayetlerden Deliller.....	190
7.3.5. Vahdet-i Vücûda Hadislerden Deliller.....	195
7.3.6. Ali Mehâimî'nin İbnü'l-Arabî'ye Bağlılığı.....	198
7.3.7. İbnü'l-Arabî'yi Savunmak İçin Mehâimî'nin Geliştirdiği Metodu.....	201
7.4. Kerametleri.....	209
7.5. İrşad Faaliyetleri.....	212
8. VEFATI.....	213
9. ESERLERİ.....	217
9.1. Tefsir Alanındaki Eserleri.....	217
9.1.1. <i>Tebîrû'r-Rahmân ve teysîrû'l-Mennân fî tefsîri'l-Kur'ân</i>	218
9.1.2. <i>Tefsîrû Sûreti'l-Fâtiha</i>	221
9.1.3. <i>Er-Risâle fî tefsîri Elif-Lâm-Mîm</i>	222
9.2. Tasavvuf Alanındaki Eserleri.....	222
9.2.1. <i>Husûsu'n-nî am fî şerh-i Fusûsi'l-hikem</i>	222
9.2.2. <i>Meşra`u'l-husûs ilâ me`âni'n-Nusûs</i>	228
9.2.3. <i>Mir'âtü'l-hakâik</i>	232
9.2.4. <i>Îrâetü'd-dekâik fî şerhi Mir'âti'l-hakâik</i>	232
9.2.5. <i>Zevârifü'l-latâif fî şerhi Avârifü'l-ma`ârif</i>	234
9.2.6. <i>Lema`ât'ın Arapçaya Tercümesi</i>	237
9.2.7. <i>El-Lemahât fî şerhi'l-Lema`ât</i>	237
9.2.8. <i>Er-Risâle fî'r-red `alâ ba`zı men enkere `alâ ehli't-tarîk</i>	238
9.2.9. <i>İmhâdu'n-nasîha</i>	239
9.2.10. <i>Er-Rütbetü'r-refî`a fî'l-cem`ı ve't-tevfîk</i>	241
9.2.11. <i>Şerhü seyyidi'l-istiğfâr</i>	244
9.2.12. <i>Ğâyetü'l-cûd li-ma`rifeti vahdeti'l-vücûd</i>	245
9.2.13. <i>Er-Risâletü'l-vücûd fî şerhi esmâi'l-ma`bûd</i>	245
9.2.14. <i>El-`Urfü'l-hâtır fî ma`rifeti'l-havâtır</i>	246
9.2.15. <i>Edilletü't-tevhîd</i>	247
9.2.16. <i>Ecilletü't-te`yîd fî şerhi Edilleti't-tevhîd</i>	247
9.2.17. <i>Keşfü'z-zulümât</i>	250
9.2.18. <i>El-Hucetü'l-bâlîğa</i>	250
9.2.19. <i>Şerhü'l-Kasîdeti'r-râiyye</i>	251
9.3. Kalam ve Akâid Alanındaki Eserleri.....	251
9.3.1. <i>İsticlâü'l-basar fî'r-red `alâ İstiksâi'n-nazar</i>	251

9.3.2. <i>En-Nûrî'l-ezher fî keşfi sırrı'l-kazâ ve'l-kader</i>	252
9.3.3. <i>Ed-Dav'ü'l-azher fî şerhi'n-Nûri'l-ezher</i>	253
9.4. Fıkıh ve İslam Hukuku Alanındaki Eserleri	253
9.4.1. <i>În`âmü'l-Meliki'l-`Allâm</i>	253
9.4.2. <i>Fetâvây-ı Mahdûmiyye</i>	253
9.4.3. <i>Fıkh-ı Mahdûmî</i>	253

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

VAHDET-İ VÜCÛD ÖĞRETİSİNDE SEYR Ü SÛLÛK (MANEVİ-RUHANİ EĞİTİM)

1. SEYR Ü SÛLÛK KAVRAMI VE MAHİYETİ	258
1.1. <i>Esfâr-ı Erba`a (Dört Manevi Sefer)</i>	260
1.2. Manevi Seyrin Aşamaları.....	265
2. MÜRŞİD-İ KÂMİLİN REHBERLİĞİ	267
3. SEYR Ü SÛLÛKTA YAŞANAN MANEVİ HÂLLER	268
3.1. Muhabbet Hâli ve İlahi Aşk Metafiziziği	270
3.2. Şevk ve İştıyak.....	281
3.3. Vuslat ve İttisal	282
3.4. Fenâ ve Bekâ	283
3.5. Mahv ve İsbat	285
3.6. Cem ve Fark	286
3.7. Muhâdara, Mükâşefe, Müşahede	292
3.8. Gaybet ve Şühûd	293
3.9. Kabz ve Bast	295
3.10. Kurb ve Bu`ud	296
3.11. Sekr, Sahv, Vecd ve Galebe	307
3.12. Tecrid ve Tefrîd	310
3.13. Üns, Heybet ve Hayâ	311
3.14. Zevk, Şürb, Rey	313
4. SEYR Ü SÛLÛKTA YAŞANAN MANEVİ MAKAMLAR	314
4.1. Tövbe	317
4.2. Vera`	319
4.3. Zühd	321
4.4. Sabır	325
4.5. Fakr	327
4.6. Şükür	330
4.7. Havf	331

4.8. Recâ.....	333
4.9. Tevekkül.....	334
4.10. Rıza.....	337

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

VAHDET-İ VÜCÛD ÖĞRETİSİNDE MANEVİ-KEŞFÎ BİLGİ

1. BİLGİ ALGI MERKEZİ: KALP.....	342
1.1. Kalbin Mertebeleri (Atvâr-ı Dil).....	346
1.2. Kalbin Kuvvetleri.....	347
2. BİLGİNİN İMKÂNI.....	350
2.1. İlim-Malum İlişkisi.....	358
2.2. Kâmil Bilgi.....	360
3. BİLGİNİN MAHİYETİ.....	360
4. BİLGİDE TEVHİD MESELELERİ.....	367
5. KEŞFÎ BİLGİYİ EDİNMEDE BAZI VASITALAR.....	368
5.1. Feyiz.....	368
5.2. Tecelli.....	370
5.2.1. İttihad ve Hulûl ile Tecelli Arasındaki Fark.....	381
6. MANEVİ-KEŞFÎ BİLGİ TÜRLERİ.....	383
6.1. Olumlu Vâridât.....	383
6.1.1. Somut Keşif (Sûrî Keşif).....	388
6.1.1.1. Müşahede (İlahi İsimlerin Tecellilerini Keşif).....	388
6.1.1.2. Vâkı`a (Yakaza Hâlindeyken Keşif).....	388
6.1.1.3. Mübeşşire (Salih Rüya ile Keşif).....	389
6.1.1.4. Muhayyel Keşif (Remiz ve Sembolle Keşif).....	391
6.1.2. Soyut Keşif.....	391
6.1.2.1. Hâtır (Düşünce Yoluyla Keşif).....	391
6.1.2.2. İlham ve Fetih (Mana Keşfi).....	395
6.1.2.3. Hâtif ve Muhaddes (Ses Keşfi).....	397
6.1.2.4. Firâset (Sezgi ile Geleceği Keşif).....	398
6.2. Yakîn.....	398
7. SUFİLERİN BİLGİ PAYLAŞIM VE SUNUM METOTLARI.....	401
7.1. Aklın İşlevselliğiyle Bilgi Paylaşım Metodu.....	402
7.2. Mantık Kavramlarıyla Bilgi Paylaşım Metodu.....	403
7.3. Tasavvufi Bilgiyi Sembolik Dille Paylaşım Metodu.....	408
7.3.1. Câm-ı Cihannümâ ve Daire Sembolizmi.....	410
7.3.2. Ayna Sembolizmi.....	415

7.3.3. Nûr/Işık Sembolizmi.....	426
7.3.4. Değerli Taş ve Renk Sembolizmi.....	428
7.3.5. Kuş Sembolizmi.....	430
7.3.6. Semâvî Ana Baba ve Semâvî Nikah Sembolizmi.....	431
7.3.7. Gölge ve Gölge Sahibi Sembolizmi.....	434
7.3.8. Rahmânî Nefes-Harf-Kelime Sembolizmi.....	436
7.3.9. Vahdet-Kesret (Teklik-Çokluk) Sembolizmi.....	436
7.3.10. Makro kozmik - Mikro kozmik Âlem Sembolizmi.....	437
7.3.11. Çekirdek ve Ağaç Sembolizmi.....	438
7.3.12. Şarap-İlahi Feyz Sembolizmi.....	438
7.4. Keşfî Bilgiyi Paylaşırken Akli Etkin Kullanamama: Şathiye.....	439
8. MANEVÎ-KEŞFÎ BİLGİNİN ÖNEMLİ TEMEL KÂİDELERİ.....	448

BEŞİNCİ BÖLÜM VAHDET-İ VÜCÛD ÖĞRETİSİNDE VARLIK

1. METAFİZİK TASAVVUR.....	465
2. HAKİKİ VARLIK TELAKKİSİ.....	467
3. TASAVVUFTA HAK KAVRAMINA YÜKLENEN ANLAM.....	468
4. VÜCÛDUN VE MEVCUDUN SOYUT KAYNAĞI (MEBDEİ).....	469
5. VÜCUD KAVRAMI VE BAZI TÜREVLERİ.....	471
6. VARLIK-MAHİYET İLİŞKİSİ.....	488
7. TASAVVUFTA CEVHER-ARAZ.....	490
8. EKBERİYYE'DE VARLIK DAİRESİ.....	499
9. VAHDET-İ VÜCÛDA GÖRE VARLIK MERTEBELERİ.....	508
9.1. Taayyün Kavramı ve Varlık Mertebeleri.....	509
9.2. Beşli Varlık Mertebeleri.....	516
9.3. Altılı Varlık Mertebeleri.....	519
9.4. Yedili Varlık Mertebeleri.....	520
9.4.1. Lâ Taayyün Mertebesi.....	520
9.4.1.1. Hakk'ın Hüviyet Gaybı.....	523
9.4.1.2. Hakk'ı Tenzih.....	525
9.4.2. Taayyün-i Evvel Mertebesi.....	525
9.4.2.1. Hakk'ın Kendi Zatıyla ve Vâsıtalarla İktizası.....	529
9.4.2.2. Feyz-i Akdes.....	531
9.4.2.3. Hakikat-i Muhammediye.....	533
9.4.3. Taayyün-i Sâni Mertebesi.....	534
9.4.3.1. A`yân-ı Sâbite Anlayışı.....	537

9.4.3.2. A`yân-ı Sâbitenin Ma`dûm Olarak Nitelenmesi.....	537
9.4.3.3. Feyz-i Mukaddes.....	539
9.4.3.4. A`yân-ı Sâbite ve İlahi İsimler.....	542
9.4.3.5. İlahi Sıfatların Zata Nisbetleri.....	551
9.4.3.6. Varlıklarla İlahi İsimler Arasındaki İlişki.....	552
9.4.3.7. İlahi İsimlerin Zuhuru.....	554
9.4.3.8. Kelime Nazariyesi.....	555
9.4.3.9. Allah'ın Zat Kemâli ve Esmâ Kemâli.....	560
9.4.3.10. Varlıkta Eser-Müessir ve Tesir-Teessür İlişkisi.....	561
9.4.3.11. Vahdet ve Kesret İlişkisi.....	566
9.4.4. Ruhlar Mertebesi.....	568
9.4.5. Misâl Mertebesi.....	575
9.4.6. Şehâdet Mertebesi.....	576
9.4.6.1. Canlı Âlem Görüşü.....	578
9.4.6.2. Allah-Âlem İlişkisi.....	578
9.4.7. İnsan-ı Kâmil Mertebesi.....	580
9.4.7.1. Allah-İnsan İlişkisi.....	581
9.4.7.2. İnsan-Âlem İlişkisi.....	583
9.4.7.3. Celâ ve İsticlâ'nın Kemâli.....	585
10. VARLIK TECELLİSİNİN ÖNEMLİ TEMEL KÂİDELERİ.....	587
SONUÇ	593
KAYNAKÇA	607
EKLER	667
Ek: 1. Ali Mehâimî'nin Yaşadığı Dönemde Hindistan Haritası.....	667
Ek: 2. Hindistan Orta Çağ Ana Sufi Merkezleri Haritası.....	668
Ek: 3. Hindistan Delhi Türk Sultanlığı Hanedanları.....	669
Ek: 4. Konkan Sahili, Bombay Kenti ve Bijapur Bölge Haritası.....	670
Ek: 5. Irâkî'nin <i>Lema`ât'</i> ına Ali Mehâimî'nin Yazdığı Şerh.....	671
Ek: 6. Ali Mehâimî'nin <i>Ecilletü't-te'yîd</i> adlı Kitabı.....	671
Ek: 7. Şirin-i Mağribî'nin <i>Câm-ı Cihannümâ's</i> ına Mehâimî'nin Şerhi.....	672
Ek: 8. Ali Mehâimî'nin <i>Ğâyetü'l-cûd</i> adlı el yazma eseri.....	672
Ek: 9. Ali Mehâimî'nin <i>Risâletü'r-red</i> adlı Kitabı.....	673
Ek: 10. Mehâimî'nin Yazdığı <i>İmhâdu'n nasîha</i> adlı eseri.....	673
Ek: 11. Sühreverdî'nin <i>Avârifü'l-ma`ârif</i> ine Mehâimî'nin Şerhi.....	674
Ek: 12. Sühreverdî'nin <i>Avârifü'l-ma`ârif</i> ine Ali Mehâimî'nin Şerhi.....	674

Ek: 13. Sühreverdî'nin <i>Avârif</i> ine Ali Mehâimî'nin Yazdığı Şerh.	675
Ek: 14. Ali Mehâimî'nin Yazdığı <i>el-Urfü'l-hâtır</i> Adlı Kitabı.....	676
Ek: 15. Ali Mehâimî'nin <i>er-Rütbetü'r-refî`a</i> Adlı Kitabı.....	677
Ek: 16. Ali Mehâimî'nin <i>er-Rütbetü'r-refî`a</i> 'sının 2. Nüshası.....	677
Ek: 17. Ali Mehâimî'nin <i>Şerhu seyyidi'l-istiğfâr</i> Adlı Kitabı.....	678
Ek: 18. Ali Mehâimî'nin Fıkıhla İlgili İki Kitabı.....	678
Ek: 19. Ali Mehâimî'nin Mumbai Mahim'deki Dergâhı.....	679
Ek: 20. Dergâhın Konumu ve Mahim Sahili.....	679
Ek: 21. Ali Mehâimî'nin ve Annesinin Türbesi.....	680
Ek: 22. Ali Mehâimî'nin Kerametine Ziyaretçi Akını.....	681
Ek: 23. Ali Mehâimî'nin Hızır (a.s.) ile Buluştuğu Makam.....	681
Ek: 24. Vakfın Sosyal Faaliyetleri.....	682
Ek: 25. Mehâimî'nin Kendi El Yazma Kur'an-ı Kerim'i.....	683
Ek: 26. Ali Mehâimî'de Zâhir-i Vücûd ve İlim Dairesi.....	684
Ek: 27. Ali Mehâimî'de Ehadiyet ve Vâhidiyet Dairesi.....	684
Ek: 28. Varlık Dairesi ve Ehadiyet Dairesinin Orijinali.....	685
Ek: 29. Mehâimî'nin Varlık Dairesi'nin İbnü'l-Arabî'deki Şeması.....	686
Ek: 30. Harîrîzâde'nin <i>Tibyân</i> 'ında Seyir Mertebeleri.....	687
Ek: 31. Gazzâlî'ye Göre Varlık Mertebeleri.....	688
Ek: 32. Kelamcılara Göre Madde ve Varlık.....	689
Ek: 33. Günümüz Astronomisiyle İbnü'l-Arabî'de Varlıklar.....	690
Ek: 34. İbnü'l-Arabî'de Büyük ve Küçük Âlem Sembolizmi.....	691
Ek: 35. İbnü'l-Arabî Astrolojisinin Günümüz Verileriyle Yorumu.....	692
Ek: 36. Ali Mehâimî'de İlmin ve Varlıkların Zuhuru.....	693
Ek: 37. Ali Mehâimî'nin Yaşadığı Mahim Körfez Semtî.....	694
Ek: 38. İbnü'l-Arabî'nin Tasavvufi Biyografisi.....	695
DİZİN/İNDEKS	707

ÖNSÖZ

Hindistan coğrafyasında İslam'ın yayılma serüveni, vahdet-i vücûd (taayyün itibariyle varlığın birliği) öğretisinin ve ilk tarikatların orada oluşma süreci, Hint mistisizmi ile İslam tasavvufunun etkileşim boyutu gibi konular aynı coğrafyada yaşamış olan mutasavvıf Ali b. Ahmed Mehâimî'nin (ö. 835/1432) eserlerindeki görüşleriyle temellendirilip hayatını anlatan tarihi kaynaklarla ilişkilendirilerek araştırılmıştır. Türkçede tasavvuf denilince İslâm tasavvufu kastedilmekte, diğer din ve felsefî düşünce sistemlerinde bu manadaki telakkiler için mistisizm kavramı kullanılmaktadır. Vahdet-i vücûd (taayyün itibariyle varlığın birliği) ise İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240) tarafından nev'î şahsına münhasır yapılmış olan İslam tasavvufunun bir yorumudur. Vahdet-i vücûdun (taayyün itibariyle varlığın birliğinin) Hindistan'da yayılışı, öğretinin seyr ü sülûk görüşü, manevi-keşfi bilgi ve varlık anlayışı ile ilişkili modern incelemeler konuya ilgi duyanlarla paylaşılmaktadır.

Pek çok dinin bağlularına ait manevi tecrübeler arasında bazı benzerlikler söz konusu olabilir. Elbette sufilerin tecrübeleri ve anlayışları diğer dinlere mensup mistikler veya gnostik düşünceye sahip olanlarla benzerlik arz edebilir. Ancak bu durum kesinlikle sufilerin tecrübe ettikleri manevi hâlleri diğer mistik düşüncelerden aldıkları anlamına gelmez. Birtakım manevî tecrübelerle sahip İslam dışı toplumların anlayışıyla, İslam tasavvuf düşüncesinde ortaya konulan bazı unsurlar arasında kimi oryantalistlerce bağlantı ve örtüşme aranmıştır. Ancak çeşitli istidrac motifleri sergileyen ve tevhid inancını benimsemeyen mistiklerin de belli kutsallarının olduğu ve ona ulaşmak için ruhsal birtakım gelişmeleri tecrübe ettikleri unutulmamalıdır. Mesela Hint bölgesindeki bazı dinî anlayış ve tecrübelerle tasavvufî uygulamalar karşılaştırılarak aralarındaki benzerlikler kimi oryantalistlerce tespit edilmeye çalışılmıştır. Hatta bazı kişiler tarafından Budizm'in ruhsal arınma yöntemlerinde kullanılan kavramlarla tasavvufî terimler mukayese edilerek sufilerin onlara ait kelimeleri Arapça veya Farsça söyledikleri iddia edilmiştir. Bahse konu kaba tutumu ilmî bir yaklaşım olarak değerlendirmek zordur. Çünkü sufilerin yazdıkları

rı kaynaklarda tasavvufî anlayışta manevî seyr ü sülûkun (ruhani yolculuğun) yöntemleri, kavramları ve amacı açıkça ifade edilmiştir. Mistik tecrübe denilen rûhî duyuşun mahiyeti, çoğu dinlerde ve felsefî sistemlerde aç, susuz, uykusuz, toplu alanlardan uzak sözlü iletişimsiz kalma gibi bireysel insani çile boyutu ölçütünde benzerlik arz etmektedir. Farklılık ise, mistiklerin yetiştikleri kültür ve medeniyet ortamından etkilenme sonucu ortaya çıkan tezahürlerde ve manevî hâlleri inançla bütünleştiren yorumlamadır. Bu bağlamda mistisizm ile İslâm tasavvufu arasında elbette pek çok fark bulunmaktadır: Mistisizmde manevi-ruhani hayata nereden başlanacağı ve nereye ulaşılacağı konusunda pasiflik ve metotsuzluk bulunurken tasavvufta sufinin seyr ü sülûkunun başlangıcı, hedefi, kemâlât yolunda ilerleyişinin yöntem ve sınırları bellidir. Tasavvufta manevi-ruhani terbiye yöntemleri, bireylerin karakterine göre ahyâr, ebrâr, şüttâr yöntemi şeklinde farklılık gösterdiği halde, mistisizmde bu farklılık ve zenginlik yoktur. Mistisizmde bireyin çektiği çile ve ızdırap önem taşırken tasavvufta çileye özel olarak yer vermeyen anlayışlar da vardır. Mistisizmde ruhani yükseliş için kişisel kabiliyet yeterlidir. Tasavvufta ise kabiliyete destek olarak yol gösteren mürşit, zikir ve riyazet gibi yardımcı unsurlar esastır. Mistisizmde şeyhe intisap yoktur. Dolayısıyla mürşit silsilesi de bulunmamaktadır. Tasavvufta ise seyr ü sülûk, bir mürşidin huzurunda başlar. Hatta bireyin ruhani seviyesine göre manen yardım edilmesi anlamında bir mürşitten el almaksızın kendi kendine tasavvufî hayatın evrâd ü ezkâr boyutunu yaşama çabasındakilerin akıl ve ruh sağlığını etkileyen olumsuz ruhani varlıkların musallatı tehlikesine dikkat çekmek için “şeyhi olmayanın şeyhi şeytandır” sözü kullanılmıştır. Bu bağlamda mistisizmde, trans hâli denilen kendinden geçiş esas alınırken, tasavvufta sâlik için vecd hâli amaç değil vehbi olan marifette derunilik esastır.

İbnü'l-Arabî'nin sistemleştirdiği vahdet-i vücûd (taayyün itibariyle varlığın birliği) anlayışı tüm dünya coğrafyasında olduğu gibi Hindistan'da da yayılmıştır. Orta Çağ Hindistan'ında yaşamış olan Ali Mehâimî bu ekolün görüşlerini benimsemiştir. Mehâimî'nin tasavvufî eserleri o dönemde çeşitli ülkelerde yaygındı. Vahdet-i vücûd savunucusu olarak İslam coğrafyasını etkileyen Ali Mehâimî İslam tasavvufunda önemli bir isimdir. Bu araştırma, ilk tarikatlarla İslam tasavvufunun Hindistan'a geliş ve yayılış sürecinin yanı sıra Ali Mehâimî'nin Ekberi gelenek temsilciliğine ve genel anlamda

öğretiyi tanıtmaya odaklanmaktadır. Kütüphane raflarında araştırılmayı bekleyen Mehâimî'nin kitaplarındaki verilerden hareketle Hindistan, Yemen Zebid ve Terim (Hadramut) gibi izler üzerinden devam edilerek Mekke, Medine, Cezayir Tilimsan'da Medyeniyye ve Ekberiyeye varan, başka bir ifadeyle Hindistan'da başlayıp Kuzey Afrika'ya kadar ulaşan bağlantılarla ilgili bilgiler, uzun süren ve oldukça emek isteyen bir süreç sonunda başarılı bir şekilde bir araya getirilmiştir.

Ali Mehâimî hayattayken (776-835/1374-1432) doğup yaşadığı yerleşim yeri olarak Hindistan'ın Mumbai (Bombay) kentinin Konkan sahilinde yer alan semt o dönemde "Mehâim" şeklinde isimlendirilmekteydi. Bu durum dikkate alınarak günümüzde kullanılan "Mahim" ismi yerine, araştırma metninde tarihi "Mehâim" isminin, başında lam-ı tarif almayan şekliyle kullanımı tercih edilmiştir. Mutasavvıf, müfessir ve hukukçu bir yazar olan Ali b. Ahmed Mehâimî, baba tarafından Kureyş kabilesinden Arap kökenli olup tüm kitaplarını Arapça yazmıştır. "Hak ile huzur hâlindeyken manevi hâlleri yaşayarak tefsirimi yazmak nasip oldu" diye özetlediği tasavvufi bakış açısıyla "*Tefsîrül-Mehâimî*" (*Tefsir-i Rahmânî*) kısa adıyla tanınan Kur'an tefsirini yazmıştır. Bu eser, Hindistan'da Arapça yazılan ilk tasavvufi tefsirdir.

Ali Mehâimî, nazarî-irfânî tasavvufun dayandığı vahdet-i vücûd öğretisi üzerine birkaç şerh yazmıştır. Bu eserlerden birisi İbnü'l-Arabi'nin *Fusûs*'u üzerinedir. Diğer eser İbnü'l-Arabi'nin *Fusûs*'una onun tasavvufta halifesi olan Sadreddîn-i Konevî'nin (ö. 673/1274) mukaddime niteliğindeki *en-Nusûs*'udur. Mehâimî'nin üçüncü eseri Konevî'nin müridi Fahreddîn-i Irâkî'nin (ö. 688/1289) *Lemaât*'ı üzerinedir. Bu kitap *Fusûs*'un ilahi aşk metafiziği yönünden yorumudur. Mehâimî'nin *Fusûs* konulu diğer eseri, *Câm-ı Cihannümâ* adlı kitap üzerinedir. Bu kitabın yazarı ikinci İbnü'l-Arabi olarak tanınan Şirin-i Mağribî'dir (ö. 809/1407). Bu kitaplarıyla Ali Mehâimî Hindistan tasavvuf tarihinde Ekberi ekol şârihi olarak ön plana çıkmaktadır.

İbnü'l-Arabi'nin görüşlerini eleştirenlerin reddiye kitaplarına cevap olarak Ali Mehâimî çeşitli kitaplar da yazmıştır. Mehâimî, yazdığı eserlerinde İbnü'l-Arabi'yi savunmak için kendi anlayışına göre yeni bir yöntem geliştirmiştir. Mehâimî'nin geliştirdiği savunu metodu, o dönemde Hint coğrafyasında Müslümanların çoğunun saygı duyduğu farklı disiplinlerden bazı önemli İslam alimlerinin

görüşlerini dayanak olarak sunmaktadır. Ayrıca Hint mistisizmi ve İslam tasavvufunun kültürel etkileşimlerine dair tasavvuf kitaplarındaki iddiaların doğru olup olmadığı da Mehâimî'nin kitaplarındaki veriler esas alınarak paylaşılmaktadır.

Mehâimi, akli ve ruhani donanımının birleşiminden oluşan bakış açısıyla metafizik tasavvuf kitaplarına şerhler yazmıştır. Bunun yanı sıra Mehâimî, tasavvuf dönemi klasik eserlerinden de kitaplarına alıntı yapmıştır. Ayrıca Sühreverdîye tarikatı ile manevi bağı olan Mehâimî, Hindistan'da o dönemde en çok okunan eserlerden birisi olan Ömer es-Sühreverdî'nin (ö. 632/1234) *Avârifü'l-ma`ârif* ine de bir şerh yazmıştır. Böylece Mehâimî, tasavvuf tarihinin genelini kapsayan konularla vahdet-i vücûd (taayyün itibariyle varlığın birliği) öğretisinin temelini oluşturan kavram ve konuları eserlerinde birleştirmiştir.

Araştırmada Ali Mehâimî'nin üveysîlik bağının kaynaklarına da ulaşılmıştır. Böylece farklı ülkelerden toplanılan Mehâimî'nin el yazma kitaplarının verileri günümüz insanının bilgisine sunulmuştur. Bu bağlamda Orta Çağ Hindistan'ında tarikatların doğuşu ve yayılması incelenmiştir. Mehâimî'nin Yemen'deki tarikatlarla ilişkisi nedeniyle onu etkileyen Yemen tarikatlarının Hindistan bağı ve Mehâimî dönemine kadar tarihte Hindistan'a seyahat eden sufiler araştırılmıştır. Bu çalışmada Ali Mehâimî'nin hayatı, eserleri, tasavvufi yönü, tasavvufi bilgi ve varlık anlayışı, seyr ü sülûk metodu konuları kendi eserleri üzerinden incelenip değerlendirilmektedir.

Kimi oryantalistlerin on sekizinci yüzyılda savunmaya başladıkları İslam tasavvufunda Hint mistisizminin etkisi iddialarının gerçek olup olmadığı da incelenmektedir. Bu bağlamda bahse konu iddialardan çok önce Hindistan'da doğup orada yaşayan Ali b. Ahmed Mehâimî'nin eserlerindeki tasavvufi görüşlerinde Hint mistik kaynaklarının izinin araştırılması önem arz etmektedir. Eserlerini yazarken Ali Mehâimî'nin etkilendiği kaynakları tespit çalışmasıyla aynı zamanda eserlerinde Hint mistik kaynaklarından alıntı olup olmadığı belirlenmiştir. Vahdet-i vücûd (taayyün itibariyle varlığın birliği) öğretisinin manevi-ruhani eğitim kapsamında seyr ü sülûk anlayışı ile beraber tasavvufi hâllere ve makamlara dair temel yaklaşımı incelenmektedir. Yine vahdet-i vücûd öğretisinin tasavvufi bilgi anlayışına, manevi-keşfi bilginin önemli temel kaidelerine de araştırmada yer verilmektedir. Ayrıca vahdet-i vücûd öğretisinin varlık

görüştüğünün yanı sıra varlık tecellisinin önemli temel kaideleri de belirlenmektedir. Ali Mehâimî'nin hangi kaynaklardan, ne derece etkilendiği, İbnü'l-Arabi müdafaası, Mehâimî'nin üveysîliğinin kaynakları ve Hindistan Mumbai'de Ekberilik temsilciliği değerlendirilmektedir. Ek bölümde de çalışmanın içinde yer alan metinlerde atıfta bulunulan ek bilgiler mahiyetindeki tablo, şema ve resimler yer almaktadır.

Ciltler dolusu eserlerde ayrı ayrı incelenen tasavvufi konular taranarak hazırlanan bu çalışmada vahdet-i vücûd (taayyün itibariyle varlığın birliği) öğretisine göre bir sufinin baştan sona eğitimi olarak seyr-ü sülûk, eğitim sonrası sufinin edindiği manevi bilgi, bu tür bilgiyi anlatan kavramlar, sufinin varlık anlayışı, varlıkla ilgili pek çok soyut kavram özet olarak ve anlaşılır tarzda şekillerle, tablolarla görsel nitelikteki veriler kullanılarak sufi eğitimi, psikolojisi, epistemolojisi ve ontolojisi dördü bir arada sunulmaktadır. Ali Mehâimî özelinde bu çalışmada cevap bulunmaya çalışılan soruların bazıları şunlardır: İslam dini tarihte ilk kez Hindistan'a ne zaman ulaşmıştır? Bu bağlamda İslam'ın Hindistan serüveni konusunda özet bilgi sunulmaktadır. İslam tasavvufu Hint alt kıtasında nasıl yayılmıştır? İslam dininin Asya'da yayılmasında tarikatların işlevi neydi? Hindistan'a İslam tasavvufunun ilk girdiği dönemlerde hangi İslam tarikatları etkin ve yaygındı? İslam tasavvufu ile Hint mistisizmi arasında kültürel etkileşim olmuş mudur? İslam tasavvufunun Hint tesiri altında kaldığı iddiaları doğru mudur? Tasavvufun iki kuvvetli öğretisi olan vahdet-i vücûd ile vahdet-i şühûdun belirgin bir şekilde çakıştığı coğrafya neden Hindistan idi? İslam tasavvufundaki Ekberi akımın içeriği ve kapsamı nedir? Ali Mehâimî'nin Ekberi gelenekteki konumunu belirleyen Hz. Hızır bağı ve üveysîlik konusunda tarihi ve dini kaynaklar nelerdir?

İbnü'l-Arabi'nin sistemleştirdiği vahdet-i vücûd (taayyün itibariyle varlığın birliği) öğretisinin anlaşılmasını kolaylaştırmak amacıyla çeşitli tablo ve görsel şemalar verilmektedir. Bahse konu tasavvufi öğretinin dayandığı önemli kavramlardan olan tecellinin içeriği nedir? Tecelli çeşitleri ve aralarındaki farklar nelerdir? Allah'ın esma nurunun eşyada ve arifin kalbinde yansması olan tecelli ile Allah'ın eşya ile bütünleşmesi olarak nitelenen hulûl ve ittihad arasındaki fark nedir? Bu sorulara pratik cevap olarak ilahi isimlerle tecellilerin ilişkileri şematik hâlde ayrıntılı bir şekilde tanıtılmaktadır. Hakk'ın halka ayna olması veya tam tersine halkın Hakk'a ayna olması ne

anlama gelmektedir? Yine İslam tasavvufunda salih kulların Hakk'ın tecellilerine kâmil ayna olmaları gibi manevi ve mahsusi ayna çeşitleri ve sufilerde ayna sembolik anlatımı tablo halinde gruplandırılarak verilmektedir. Allah'a kurbetin (manevi ve duygusal yakınlığın) aşamalı mertebelerini ifade için çoğu eserlerde hadis-i şerif olarak nakledilen kurb-i ferâiz ve kurb-i nevâfil ile belirtilen kavramlara, sağlam kaynakların verileriyle ve sufilerin bakış açılarıyla tarihi eserlerde yer alan ancak günümüzde çoğu Müslümanlarca farkındalığın oluşmadığı gözlemlenen Hakk'a kurbet ve duygusal yoğunluğun yaşandığı celâ ve isticlânın kemâli ve cem mertebeleri, görsel tablo ve şekillerle kolay anlaşılır tarzda sunulmaktadır.

Sufilerin manevi eğitiminin yöntem ve tekniklerini belirten “seyr ü sülûk” kavramı ve içeriği nedir? Sufinin bahse konu eğitimi esnasındaki manevi seyrin aşamaları, dört manevi sefer, sufinin duygu âleminde yaşadığı ruhani hâller ve manevi makamlar nelerdir? Eğitim esnasında sufi psikolojisinde yaşanan tasavvufi duygu yoğunluğu hiyerarşisi ve aşamalı vecd (manevi sarhoşluk) motivasyon mertebeleri nelerdir? Bir sufide ilahi aşk nasıl oluşur? İlahi aşk metafiziği dince uygun mudur? İnsan bedeninde dış âlemdeki nesnelere algı ve değerlendirme dışında, insanın iç âleminde manevi bilgiyi algı merkezi neresidir? Akıl ve nefis gibi farklı işlevi bulunan ulvi ruhun, sufilerce bedendeki yerleşik mekânı kalptir. Çoğu batılı bilginlerce göz ardı edilen kalbin mertebeleri, iç ve dış kuvvetleri nelerdir? Manevi kâmil bilgiyi edinme her Müslüman için mümkün müdür? Tasavvufi bilginin akli bilgiden farkı, içeriği ve vasıtaları nelerdir? Manevi bilgi türleri kaç gruba ayrılabilir? Sufilerin yaşadıkları tecrübelerle edindikleri ruhani bilgiyi insanlarla paylaşım ve sunum metotları nelerdir? Sufiler sembolik dili neden ve nasıl kullanırlar? Kimi sufiler manevi bilgi paylaşım ve sunumunda bazen aklın verilerini etkin olarak neden kullanmaz veya kullanımı önemsemezler? Manevi bilgi edinme ve varlık tecellisinde önemli temel kurallar var mıdır? Varsa bunlar nelerdir? Tasavvufta cevher araz kavramlarının değerlendirilişi, Ekberi ekolde varlık dairesi, ilahi isimlerle varlıklar arasındaki nisbet ve bağ, Orta Çağ sufi anlayışında varlık olarak gezegenlerin günümüz astronomi bilgileriyle karşılaştırılması, tasavvufi vücûd kavramı ve türevleri, varlık-mahiyet ilişkisi, varlık mertebelerinin çeşitli gruplandırmalarla tasnifi özet ve anlaşılır bir şekilde verilmektedir. En mükemmel olduğunu düşündüğümüz durumlarda bile kulun nâkısılık ve nisyan ile her daim malul olduğu aşikârdır.